

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Конституція України [1; 1996. – № 30. – Ст. 141] містить систему критеріїв, які у своїй сукупності дають досить повну правову характеристику перспектив розвитку української економіки. Саме стан останньої й визначає безпеку держави. Істотним нововведенням Основного Закону є насамперед визнання прямої дії конституційних норм. Його ст. 8 передбачає, що «норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». У зв'язку із цим конституційні гарантії одночасно виконують дві функції. По-перше, будучи безпосередньо діючими, вони забезпечуються правосуддям. Це значить, що для захисту своїх прав і законних інтересів громадяни та й господарюючі суб'єкти можуть посилатися на її положення, а в судових рішеннях припустиме пряме посилення на них. По-друге, пряма дія цих норм визначається й тим, що вони зобов'язують законодавця дотримуватись пріоритетності їх дії відносно інших правових норм і служать підґрунтям для розробки юридичних гарантій у цивільному, господарському, фінансовому, податковому законодавстві. Проблеми, пов'язані з правовим забезпеченням економічної безпеки держави, визначенням критеріїв економічної безпеки й механізмів усунення загроз економічній безпеці, на теоретичному рівні порушували як юристи (В.С. Загашвілі, О. Литвак), так і економісти (Г. Пастернак-Таранущенко, В.І. Мунтян). Але на сьогодні ці проблемні питання так і не вирішені остаточно. Саме цими чинниками й зумовлена необхідність подальшої розробки цієї тематики.

В Основному Законі країни більшість конституційних гарантій має загальний характер і стосується як господарюючих суб'єктів, так і всіх інших громадян. Це а) гарантія державного захисту прав та свобод людини і громадянина, неприпустимість при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22); б) право кожного захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом, і гарантії судового захисту (ст. 55); в) компенсація заподіяного збитку й відшкодування державою шкоди (ст. 56) та ін. Разом з тим гарантії від недобросовісної конкуренції і зловживання монопольним становищем на ринку (ч. 3 ст. 42) адресовані безпосередньо господарюючим суб'єктам.

У Конституції України вирішена головна економічна й правова проблема – проблема власності. Усі суб'єкти права власності юридично рівні перед законом. Кожен вправі мати на праві власності будь-яке майно – рухоме й нерухоме, предмети споживання й засоби виробництва (лише для деяких предметів установлюється особливий режим в інтересах охорони екологічної й суспільної безпеки і здоров'я населення).

Найважливішим критерієм щодо відносин власності є положення Конституції (ч. 1 ст. 41), що проголошують і юридично гарантують свободу використання кожним своїх здібностей і майна будь-яким не забороненим законом способом, тобто свободу економічної діяльності й приватної власності, тому що свобода економічної діяльності на базі свого майна й своїх здібностей і є свободою приватної власності, що здійснюється в рамках закону. Така економіка може бути названа вільною, тому що вона заснована на свободі індивіда, – на безумовному дотриманні його особистих прав і свобод – як даних при народженні, яким присвячено роз. 2 Конституції, так і придбаних ним згодом на законних підставах.

У ст. 41 Конституції містяться відразу дві найважливіші конституційні гарантії безперешкодного здійснення господарської діяльності: а) ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як за рішенням суду і б) примусове відчуження майна для державних потреб може бути застосовано лише як виняток тільки за умови попереднього й повного відшкодування його вартості.

Конституційні норми ст. 58 про те, що «закон та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи», є важливими конституційними юридичними гарантіями. Неприпустимість додання зворотної дії закону забезпечує правову стабільність і для суб'єкта господарювання, і для громадянина.

Не менш важливою конституційною гарантією здійснення господарської діяльності є єдине фінансове, валютне регулювання і єдина грошова система на всій території держави. Це забезпечується здійсненням на рівні держави фінансового, валютного регламенту, регулювання грошової емісії, основ цінової політики (ст. 99 Конституції) шляхом створення централізованої системи державних фінансово-економічних органів і служб у даній сфері.

Розвитку підприємницької діяльності сприяє також те, що в повній відповідності із загальновизначеними нормами міжнародного права Конституція закріплює прирівнювання іноземних громадян та осіб без громадянства до українських громадян щодо їх прав та обов'язків (ст. 26).

Принципове значення мають положення Конституції, що вперше Україна проголошена соціальною державою (ст. 1), політика якої, у тому числі у сфері економіки й підприємництва, служить створенню умов для гідного життя й вільного розвитку індивіда. Людина, її права і свободи оголошуються вищою цінністю: охороняються її праця і здоров'я, вводиться гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка родини, материнства, батьківства й дитинства, інвалідів і літніх громадян, розвивається система соціальних служб, установлюються державні пенсії, матеріальні допомоги та інші гарантії соціального захисту.

Варто підкреслити, що Конституція не визначає конкретного механізму функціонування економіки країни, відносячи його створення до відповідних актів законодавства. Безумовно, конструкція економічних відносин простежується у змісті статей 13, 14, 41, 42 і 67 та ін. Разом із тим цілком очевидно, що ці норми закріплюють модель внутрішньодержавної організації ринкових відносин і ніяк не позначають механізмів захисту економіки України від зовнішніх впливів.

Виходячи із цього, вважаємо за доцільне закріпити в Основному Законі зобов'язання держави провадити політику протекціонізму стосовно власних товаровиробників, захищати митні кордони, забезпечувати конвертованість і стабільність націо-

нальної валюти, перешкоджати відтоку капіталів за кордон, сприяти інвестиціям в економіку країни тощо. Це необхідно тому, що, по-перше, не слід забувати, що етапи становлення ринкових відносин в Україні та етапи розвитку ринку, що відбувалися в розвинених економічних країнах, принципово відрізняються. Ось чому господарсько-економічні відносини в Україні на цьому етапі потребують державно-правової підтримки і захисту.

По-друге, якби заходи, спрямовані на підтримку відносин економічних, були відбиті в якому-небудь конституційно-правовому акті в концентрованому виді, було б легше вирішувати питання про легітимність фіскальних заходів держави в економічній сфері, а також підкорити їх позитивним завданням, що неминуче позначилося б на ефективності їх застосування.

Значну роль у забезпеченні системи національної безпеки будь-якої країни відіграє стабільність соціальних відносин. У попередніх конституціях "радянського" періоду вирізнялися спеціальні глави "Економічна система" і "Соціальний розвиток". У чинному Основному Законі України ці конституційно-правові інститути не виділяються, що, з нашого погляду, зовсім необґрунтовано. Проблема в тому, що виявилися розділені 2 взаємозалежних поняття – ринкова економіка і соціальна держава, хоча одне без іншого існувати не можуть.

Практика розвинених держав показала: чим вище рівень розвитку ринкових відносин, тим ефективніше забезпечуються права й добробут соціально незахищених категорій населення. Тому в післявоєнних конституціях багатьох європейських держав з'явилися норми, що регулюють цей зв'язок: "Власність зобов'язує. Її використання повинно одночасно служити загальному добру" (ч. 2 ст. 14 Конституції ФРН) [Цит. за: 3, с. 6].

Конституція України в ст. 41, 42 регулює вільні економічні відносини в суспільстві й окремо встановлює обов'язок держави підтримувати соціально незахищені категорії населення, не вказуючи джерело надходження коштів, необхідних для цього. Руйнується природний зв'язок: вільне підприємництво – податки – перерозподіл коштів – підтримка незаможних.

Що стосується законодавчої регламентації основ забезпечення безпеки, її системи і функцій, порядку функціонування органів по забезпеченню безпеки, то вони врегульовані в Законах України «Про Раду національної безпеки й оборони України» [1; 1998. – № 35. – Ст. 237], «Про службу безпеки України» [1; 1992. – № 27. – Ст. 382], «Про міліцію» [1; 1991. – № 4. – Ст. 20], «Про оборону» [1; 1992. – № 9. – Ст. 106], «Про боротьбу з корупцією» [1; 1995. – № 34. – Ст. 266], «Про інформацію» [1; 1992. – № 48. – Ст. 650], «Про боротьбу з тероризмом» [1; 2003. – № 25. Ст. 180], «Про державну таємницю» [1; 1994. – № 16. – Ст. 93], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [1; 1993. – № 35. – Ст. 358], «Про оперативну-розшукову діяльність» [1; 1992. – № 22. – Ст. 303].

Здавалося б, наведений перелік становить достатнє правове підґрунтя. Однак при детальному розгляді виявляється, що проблема економічної безпеки країни далеко не повною мірою має державно-правове оформлення. Зокрема, ще й дотепер немає чіткого механізму реалізації цих правових рішень. У сфері правового забезпечення національної безпеки України в даний час реально діє лише законодавчий акт загальнодержавного рівня – Закон «Про основи національної безпеки України» [1; 2003. – № 39. – Ст. 351], який в узагальненому виді регламентує питання націо-

нальної безпеки держави.

Треба визнати, що й це законодавче регулювання відстає від реалій сьогодення. Так, відповідно до Конституції України загальне керівництво органами безпеки здійснює Президент України (ст. 106), а діяльність Ради національної безпеки й оборони України обмежується підготовкою відповідних рекомендацій (ст. 3 Закону «Про Раду національної безпеки й оборони України»).

Цілком очевидно, що поряд з потребою створення ефективної законодавчої бази потрібна організація конструктивного механізму керування процесом розробки, реалізації й контролю виконання практичних заходів щодо забезпечення безпеки взагалі й безпеки економічної, зокрема. Необхідний єдиний державний порядок розробки Концепції економічної безпеки і стратегії її забезпечення, економічних програм забезпечення безпеки України та інших нормативно-правових актів у цій царині. Саме за умови практичної реалізації названих завдань можливе дійове й ефективне функціонування системи забезпечення економічної безпеки нашої держави.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. *Загашвили В.С.* Экономическая безопасность России. – М.: Прогресс, 1997. – 248 с. 3. *Литвак О.* Державний вплив на злочинність: Монографія. – К.: Юніком Інтер, 2000. – 280 с. 4. *Мунтіян В.І.* Економічна безпека України: Монографія. – К.: Вид. інф. центр, 1999. – 463 с. 5. *Пастернак-Таранущенко Г.* Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання. // Вісн. НАН України. – 1998. – № 11-12. – С. 67-73. 6. *Хабермас Ю.* Демократия. Разум. Нравственность. – М.: АО «КАМИ», 1995. – 163 с.

Надійшла до редакції 17.04.2007 р.